

АНОТАЦІЯ

Райтаровська Н. Г. Військові походи Скьольдунгів у VII-X ст.
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 "Історія та археологія" в галузі знань 03 "Гуманітарні науки". Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023.

Зміст анотації. У дисертації на основі відомого корпусу джерел та сучасних напрацювань історіографії висвітлено військові походи представників династії Скьольдунгів у Європі (VII-X ст.) Проаналізовано початковий період становлення централізованої королівської влади у Данії та зав'язування дипломатичних стосунків данських королів з іншими європейськими правителями. Дисертаційне дослідження логічно складається з двох частин – діяльності Скьольдунгів на території Східної Європи та їх походів на західноєвропейські країни у VII-X ст. Робота побудована на основі доповнення інформації з писемних джерел даними сучасних археологічних досліджень, до якого залучаються напрацювання лінгвістики.

У другому розділі висвітлено суперечливі аспекти раннього періоду історії Київської Русі. Зокрема, проаналізовано основні версії походження літописного Рюрика, якого частина істориків вважає родоначальником династії Рюриковичів. Сьогодні є популярною серед частини істориків гіпотеза професора Дерптського університету Фрідріха Крузе, який висунув припущення, що літописний Рюрик належав до бічної гілки данської династії Скьольдунгів та відомий у західноєвропейських джерелах як Рорик Ютландський. Інша частина істориків ж схиляється до думки, що літописний Рюрик походив зі слов'янського племені ободритів. Враховуючи складність та обмеженість джерел, дискусії щодо походження Рюрика далекі від свого завершення. У дисертаційному дослідженні була

здійснена спроба реконструкції генеалогічного дерева династії Скьольдунгів з урахуванням даних нових досліджень.

В контексті нових даних археологічних досліджень багато істориків-скандинавістів пропонують переглянути дати початку епохи вікінгів у Середньовічній Європі. Частина фахівців пропонує пересунути хрестоматійну дату 793 р., коли флотилія вікінгів розграбувала монастир у Ліндіспармі на кілька десятиліть раніше. Інші ж історики, опираючись на образ скандинавських конунгів у тогочасних джерелах, вважають, що дати епохи вікінгів умовні, але коректні. Варто дещо переглянути усталений стереотип щодо періоду активних походів вікінгів на територію інших європейських країн.

Також у контексті дисертаційного дослідження проаналізовано проблему локалізації Руського каганату та його правителів. Висвітлено найпоширеніші версії його локалізації – у Приладожжі, біля Гньоздова та припущення відомого українського діаспорного вченого-сходознавця Омеляна Пріцака, який стверджував, що Руський каганат насправді був заснований хазарами, як і, відповідно, Київ. Вагомі писемні та археологічні докази на користь цієї гіпотези вченого відсутні. Сьогодні найімовірнішою є версія, відповідно до якої каганат знаходився у Нижньому Подніпров'ї з центром у Києві, на користь якої свідчать більшість відомих писемних, археологічних та лінгвістичних джерел, які не пов'язані між собою.

Розглянуто проблему походження Аскольда і Діра із використанням додаткової інформації з арабських джерел. Частина фахівців дійшла висновку, що Аскольд за походженням є скандинавським конунгом, і, ймовірно, належить до династії Скьольдунгів. Є гіпотеза, що він був одним із синів конунга Рагнара Лодброка. Інші ж фахівці вважають, що Аскольд належить до місцевої династії Києвичів, ймовірно, що князь Аскольд був етнічним скандинавом, однак обмеженість джерельної бази не дозволяє чітко встановити його генеалогічну приналежність до конкретної династії.

Після встановлення централізованої влади та об'єднання розрізнених данських земель під владою одного короля, Скьольдунги звернули свій

погляд на Західну Європу. Охарактеризовано етапи становлення та розвитку дипломатичних відносин між Скульдунгами та династією Каролінгів, які дуже часто залежали від внутрішньої ситуації в державах. При дослідженні трансформації їхніх відносин, розглянуто стосунки між данськими Скульдунгами та племенами саксів та ободритів, які проживали між Данією та імперією Карла Великого та його нащадків. Цей чинник значно впливав на відносини між Скульдунгами та Каролінгами, адже ті й інші за умовчанням заносили саксів та ободритів до своєї сфери впливу.

Підрозділ дисертаційного дослідження присвячено дискусійній сторінці історії вікінгів, а саме «морським конунгам». Саме їхня активність стала основною причиною для того, щоб цей період в європейській історії отримав в історіографії назву «Епоха вікінгів у Європі». Проаналізовано діяльність одного із найвідоміших конунгів Рагнара Лодброка, яка стала підґрунтям для формування стереотипного образу вікінга для середньо статичного європейця. Висловлено гіпотезу щодо приналежності Рагнара Лодброка до бічної гілки династії Скульдунгів. Сини ж конунга стали засновниками правлячих династій у кількох ірландських королівствах.

Окрему увагу приділено захопленню данськими вікінгами англосаксонських королівств на території Британії. Внаслідок цього утворився окремий територіальний анклав Денло – область данського права. Населення Денло керувалося скандинавськими законами. Воно стало в IX ст. плацдармом для походів вікінгів на Вессекс, Корнуолл та Ірландію, які не вдалося захопити. Найбільш ефективно данам протистояв вессекський король Альфред Великий (871-899 рр.) Акцентовано увагу на впливі вікінгів на реформи, які провів король Альфред у Вессексі.

У окремому розділі дисертації проаналізовано вплив Скульдунгів на розвиток торгівлі на Балтиці. Висвітлено утворення Волзького шляху, який у сучасній російській історіографії вважається основним джерелом постачання арабського срібла у Європу. Це припущення ґрунтується на знахідках скарбів арабських куфічних дирхемів на території Північно-

Східної Європи, а також на даних археологічних артефактів Старої Ладоги. Дана гіпотеза не враховує дані щодо судноплавства місцевих річок, якими складно просуватися великим кораблям. Найімовірніше, на Балто-Каспійській шляхові торгівля носила епізодичний, а не транзитний характер. Крім того, потрібно враховувати нову інформацію з археологічних розкопок Новгороду. Більшість сучасних фахівців дійшли висновку, що Великий Новгород було засновано не раніше XI ст. Тож він не міг брати активну участь у становленні та розвитку посередницької торгівлі між Арабським Сходом та Північно-Східною Європою.

Інша ситуація склалася в Подніпров'ї, де формувався знаменитий шлях «із варяг у греки», який сполучав Візантійську імперію із скандинавськими країнами і остаточно занепав аж у XIII ст. Дніпро використовувався здавна для ведення торгівлі та сплавлення вантажів. На основі наявної джерельної бази обґрунтовано гіпотезу, що шлях «із варяг у греки» почав функціонувати ще у VIII ст. Також ця торгова артерія сполучала Арабський Схід із Західною Європою. Важливу посередницьку роль у ній відіграли племена прибалтійських слов'ян. Уточнено та доповнено дослідження діяльності вікінгів у Середньому та Нижньому Подніпров'ї.

Окремий розділ присвячений військовій справі та озброєнню вікінгів, адже без цього аспекту висвітлення походів Скульдунгів буде неповним. Висвітлено основні типи зброї вікінгів: меч, спис, сокира. Щодо обладунку, то він не був дуже поширеним серед норманських воїнів. Частково через дорожнечу, а частково через фаталістичну релігію вікінгів, яка обіцяла вічну насолоду у Вальгаллі тим, хто загинув у бою. Також звернули увагу на розвиток суднобудівництва, адже без своїх флотилій скандинави би були нездатні на успішні, раптові набіги на узбережжя Європи. Проаналізовано основні типи кораблів, які використовувалися вікінгами.

За результатами дисертаційного дослідження встановлено, що діяльність Скульдунгів відбувалась у контексті епохи вікінгів у

Середньовічній Європі. Умовною сферою впливу Данії стали Британські острови та узбережжя Західної Європи. Однак частина фахівців вважає, що окремі представники розширили експансію династії Скьольдунгів на Східну Європу. Подальший розвиток досліджуваної проблематики заповнить чимало білих плям із ранньої історії вікінгів у Європі.

Ключові слова: Скьольдунги, вікінги, Рюрик, Гольмгард, Руський каганат, Аскольд, Каролінги, Карл Великий, Людовік Благочестивий, Рагнар Лодброк, «морські конунги», шлях «із варяг у греки», слов'яни, торгівля, військові походи, Денло, Альфдред Великий, Гутрум, Київська Русь, Візантійська імперія, фортифікаційні споруди, зброя.

SUMMARY

Raitarovska N. H. Military campaigns of the Skjöldungs (7th-10th centuries).

A scholarly qualification work; a manuscript.

A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Program subject area 032 "History and Archeology", Scholarship field 03 "Humanities". Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2023

The content of the summary. The dissertation, based on the research corpus and modern trends in historiography, highlights the military campaigns of representatives of the Skjöldungs (Scylding) dynasty in Europe (VII-X centuries). The initial period of formation is analyzed centralized royal power in Denmark and connecting the diplomatic relations between the Danish kings and other European rulers. The dissertation research logically consists of two parts - the activities of the Skjöldungs (Scylding) in the territory of Medieval Europe and their campaigns in Western European lands in the 7th-10th centuries. The work was inspired by additional information from written sources and modern archaeological research into linguistic practice.

Another section highlights very interesting aspects of the early period of the history of Kyiv' Rus. By the way, the main versions of the plot of the

chronicle Rurik, whom some historians revere as the founder of the Rurik dynasty, are analyzed. Today, the hypothesis of Derpt University professor Friedrich Kruse is popular among historians, which is the assumption that the chronicle Rurik was formed at the time of the death of the Danish Skjoldung dynasty and was known to such famous European chronicles as Rorik of Jutland. . Another part of historians tends to think that the chronicle Rurik is similar to the Slavic tribe of abodrites. Given the complexity and paucity of sources, the discussion about the origins of Rurik is far from over. The dissertation research attempts to reconstruct the family tree of the Skjöldung dynasty based on new research data.

In the context of new archaeological data, many Scandinavian historians are trying to revise the dates for the beginning of the Viking Age in Central Europe. Some experts suggest revising the date of 793, when a Viking flotilla sacked the monastery at Lindisfarne. they want to push the start of the Viking Age back several decades. Other historians, based on the image of the Scandinavian kings in today's countries, believe that the Viking Age dates are clever or correct. Now we must look back at the tired stereotype of the period of active Viking campaigns into the territory of other European countries.

Also in the context of the dissertation research the problem of localization and rulers of the Russian Khaganate was analyzed. The most common versions of its localization are highlighted – in the Old Ladoga, near Gnezdovo and the assumption of the famous Ukrainian Diaspora academic Omelian Pritsak, who claimed that the Russian khaganate was actually founded by the Hazars, as well as Kyiv accordingly. There are no significant written and archaeological evidence in favor of this hypothesis of the scientist. Today the most likely version is the one according to which the Khaganate was in the lower Dnipro with the center in Kyiv, in favor of which the majority of known literary, archaeological and linguistic sources, which are not connected with each other, testify.

The problem of the origin of Askold and Dir from the source of additional information from Arabic sources is considered. Some historians have come to

the conclusion that Askold is a Scandinavian king, and probably goes back to the Skjoldung dynasty. It is a hypothesis that he was one of the blue kings of Ragnar Lothbrok. Other historians respect that Askold dates back to the local Kyiv dynasty. It is certain that Prince Askold was a Scandinavian, but the narrowness of the source base does not allow one to clearly establish his genealogist I have a strong affiliation with a specific dynasty.

After the establishment of centralized power and the unification of the divided Danish lands under the power of a single king, the Scylding turned his point of view into Western Europe. The stages of the establishment and development of diplomatic relations between the Scylding and the Karolingian dynasty, which were very often dependent on the internal situation in the states, are described. During the study of the transformation of their relations, relations between the Danish Skioldungs and the tribes of the Saxons and the emperies that lived between Denmark and the Empire of Carl of the Great and its descendants were considered. This factor has a significant influence on the relationship between Scylding and Karolingian, because each of them by default brought saks and rims to their sphere of influence.

The section of the dissertation research is devoted to the discussion page of the history of viking, namely “sea konungs”. Their activity became the main reason for this period in European history to be named “the Age of Viking in Europe” in the history. The activity of one of the most famous Ragnar Lodbrok was analyzed and its belonging to the Scylding branch was established on the basis of the source base. His sons became the founders of ruling dynasties in several Irish medieval kingdoms.

Special attention is paid to the expansion of the Danish Vikings into England and the annexation of the Anglo-Saxon kingdoms in Britain. As a result, the territorial enclave of Denlo was created, the scope of Danish law. The population of Denlo was subject to Scandinavian laws. Denlo became in the 9th century. a springboard for Viking campaigns in Wessex, Cornwall, and Ireland. The most effective resistance to the Danish invasion was provided by the King

of Wessex, Alfred the Great (871-899). The focus is on the Viking influence on the reforms that King Alfred introduced in Wessex.

In the next section of the dissertation, the influence of the Skjoldungs on the development of trade in the Baltic is analyzed. The creation of the Volzhsky Way, which is considered by current Russian historiography to be the main source of the supply of Arabic treasures to Europe, has been highlighted. This assumption is based on the finds of treasures of Arab Kufic dirhams on the territory of North-East Europe, as well as on these archaeological sources of Old Ladoga. This hypothesis does not take into account information about navigation on local rivers, which are difficult for large ships to penetrate. The most important thing is that in the Baltic-Caspian region, noble trade was sporadic and not transitive. In addition, it is necessary to take into account new information from the archaeological excavations of Novgorod. Most modern historians have come to the conclusion that Velikii Novgorod was founded no earlier than the 11th century. In the same way, he could not take an active part in the formation and development of intermediary trade between the Arab East and North Europe.

A different situation developed in the Dnipro region, where the famous route “from the Varangians from the Greeks” was formed, which received the Byzantine Empire from the Scandinavian countries and remained dead in the 13th century. The Dnipro has long been used for trade and rafting of goods. Based on an obvious archaeological basis, a hypothesis has been developed that the route “from the Varangians to the Greeks” began to function in the 8th century. This same trade artery benefited from an Arab expedition from Western Europe. The Baltic Slavic tribes played an important mediating role. The study of Viking activity in the Middle and Lower Dnipro region has been clarified and expanded.

Another section of the research topic is dedicated to military history. A study of the Skjodung military campaigns would be incomplete without this aspect. The main types of Viking armor have been identified: sword, spis, axe. As for armor, it was not very common among the Vikings. Partly through the

high price, and partly through the fatalistic religion of the Vikings. after all, they were promised eternal life in Valhalla and a feast with Odin after death in battle. Attention was also paid to the development of shipping, since without their flotillas the Scandinavians would not have been able to successfully attack the shores of Europe. The main types of ships used by the Vikings are analyzed.

Based on the results of the dissertation research, it was established that the activity of the Skjoldungs was studied in the context of the Viking Age in Middle Europe. The British Isles and the protection of Western Europe became the intellectual sphere of Denmark's influx. However, some of the Fachians appreciate that in addition to this, the representatives expanded the expansion of the Skjoldung dynasty into Western Europe. Further development of the researched problems will bring back many clues from the early history of the Vikings in Europe.

Key words: Scylding, Vikings, Chronicle Rurik, Holmgard, Rus Khaganat, Askold, Karolingian, Karl of the Great, Louis the Pious, Ragnar Lodbrok, road “from Varangians to Greeks”, Slavic, Kyiv Rus`, Byzantium, military campaigns, fortifications, weapons.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Райтаровська Н. Скандинавсько-слов'янські зв'язки у VIII-X ст. (на прикладі політики данських Скольдунгів). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць*. Вип. 19-20. Львів, 2018-2019. С. 35-48.

2. Райтаровська Н. Західний вектор політики Скольдунгів наприкінці VIII – у першій половині IX ст. (на прикладі Каролінзької імперії). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету 2020*. Випуск 21. С.147-157.

3. Райтаровська Н. Руські землі у міжнародному житті Європи в VIII-Xст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки» / редкол.: В. В. Трофимович (голов. ред.) [та ін.]*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. Вип. 32. С. 120-127.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації

1. Райтаровська Н. Дискусії про походження літописного князя Рюрика. *Записки Львівського медієвістичного клубу*. Редкол.: Юрій Овсінський (голова), Сергій Козловський та ін. Львів, 2016. С. 60–70.

2. Райтаровська Н. Загадка походження Рагнара Лодброка. *Феномен Європи: від традиційного до сучасного. Збірник матеріалів всеукраїнської наукової конференції 10-11 листопада 2017 року*. Львів, 2017. С. 73-81.

3. Райтаровська Н. Дискусії у європейській історіографії щодо походження літописного Рюрика. *Записки НТШ. Т. 271. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. Львів, 2018. С. 525-532.

4. Райтаровська Н. Скьольдунги на міжнародній арені у другій половині VIII-IX ст. від битви під Бравелліром до налагодження дипломатичних стосунків із Каролінгами. *Дні науки історичного факультету: матеріали XI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2018. С. 116-119.

5. Райтаровська Н. Українська та зарубіжна історіографія про військово-політичну діяльність Скьольдунгів у Європі. *Проблеми війн та військового мистецтва / за ред. Л. В. Войтовича*. Львів, 2018. С. 43-51.

6. Райтаровська Н. До питання про початок епохи вікінгів в Європі. *Шевченківська весна – 2019 : історія : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2019. С. 20-23

7. Райтаровська Н. Спроба реконструкції генеалогії династії Скьольдунгів VII-Xст. *Średniowiecze Polskie i Powszechnie*. Т.14 (2022), S.275-300